

8. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – С. 442.

9. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2.. – С. 442.

10. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.1. – С. 554.

УДК: 152.27+371.044

МОВЛЕННЕВО-ТВОРЧІ ПРОЯВИ ДІТЕЙ В ІГРОВИХ КАЗКОВИХ СИТУАЦІЯХ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Алла БОГУШ (Одеса)

У статті розкрито сутність творчого мовлення та творчого мовленнєвого самовираження дітей дошкільного віку в казкових ігрових мовленнєвих ситуаціях за змістом оповідань і казок В.О. Сухомлинського; подано результати експериментальної роботи.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, творче мовленнєве самовираження, казкові ігрові ситуації, діти дошкільного віку.

В статті раскрыто сущность творческой речи и творческого речевого самовыражения детей дошкольного возраста в сказочных игровых ситуациях по содержанию рассказов и сказок В.А. Сухомлинского; дано результаты экспериментальной работы.

Ключевые слова: В.А. Сухомлинский, творческая речь, творческое речевое самовыражение, сказочные игровые ситуации, дети дошкольного возраста.

Мовлення супроводжує всі види діяльності людини, воно є одним із компонентів творчої діяльності. Водночас творчість виявляється і в процесі мовленнєвої діяльності. За словами В.О. Сухомлинського, емоційно-естетичне забарвлення слова, його найтонші відтінки – ось у чому життєдайне джерело дитячої творчості; слово для дітей є засобом висловлювання їхнього ставлення до краси довколишнього світу [4, с. 205-206].

Учений зазначає, що творчість не приходить до дітей із якогось натхнення, творчості треба вчити. Творчість – це діяльність, у результаті якої створюється щось нове, оригінальне, що певною мірою відбиває індивідуальні нахили і здібності дитини. Тільки творча особистість може здійснювати творчу діяльність, результатом якої може бути створення матеріальних цінностей і творів мистецтва, і відкриття в науці.

Елементи творчої діяльності, становлення її механізмів відбувається в дошкільному віці. Мовленнєва творчість дітей дошкільного віку виявляється в різноманітних формах: у сюжетно-рольовій грі – через сюжетоскладання, казкові, ігрові діалоги, сценарії; в пізнавальній діяльності – через вислови – міркування, вислови-пояснення, вислови-запитання. В образотворчій, музичній, конструктивній, театральній діяльності – через акомпанемент дій, їх коментар, словесне малювання; у спілкуванні з однолітками і дорослими – через самопрезентацію і фантазування; в художньо-мовленнєвій діяльності – через складання за власною ініціативою казок, оповідань, віршів, а

також мовні ігри (дражнили, лічилки, скоромовки, загадки, залички тощо).

Мовленнєвотворча діяльність дітей дошкільного віку – це діяльність, у якій через складання різних типів зв'язних висловлювань дитина відбиває почуття, уявлення, враження, образи, уяви, що нав'язані художніми текстами і сприйманням довкілля. Вищим щаблем мовленнєвотворчої діяльності є словесна творчість як спеціально організований, зумовлений мотивацією процес створення твору в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання [2, с. 78-79].

Мовленнєвотворча діяльність створює підґрунтя для самовираження дитини, тобто дає можливість дитині розкривати своє „Я”, свою індивідуальність; виявляти (переважно в художній творчості, в художньому образі) свої думки, настрої, переконання.

Творча свобода дитини може бути виражена в художньо-естетичній діяльності, емоційно-естетичному ставленні до світу, культурно-мовленнєвих комунікаціях, рефлексії. Чинниками, що позитивно впливають на розвиток творчого мовленнєвого самовираження є врахування індивідуальних властивостей дітей, адекватність у виборі методів, форм і засобів творчої діяльності, створення умов для свободи самовираження [7].

Самовираження виконує кілька функцій, а саме: терапевтичну, художньо-естетичну, емоційно-експресивну, демонстраційну, комунікативну. Процес самовираження допомагає дитині комплексно подати себе і свою діяльність іншим дітям і одержати від цього задоволення, пережити ситуацію успіху.

Одним із ефективних засобів розвитку творчого мовлення дітей В.О. Сухомлинський називав казку. За його словами, казка, гра, фантазія – животно-творне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень, які народження в душі дитині під вираженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок [5, с.176]. Учений зазначав, що під впливом казкових образів дитина вчиться висловити словами. Отже, В.О. Сухомлинський був переконаний, що без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – немислимо уявити дитячого мислення і дитячої мови [5, с. 177].

Саме тому в дослідженні були використані казки та оповідання, складені В.О. Сухомлинським для дітей, за змістом яких діти розігрували варіативні ігрові казкові ситуації. Зазначимо, що провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є „самодіяльна гра” (за термінологією Л.О. Парамонові), яка дозволяє дитині реалізувати себе як особистість, тобто самореалізувати і самовиразити себе і своє ставлення до довколишнього [7]. Отже, гра виконує функції самопрезентації, творчого самовираження і самореалізації дитини. Функція самопрезентації виступає в умінні дитини у процесі гри „подати себе” в певній ролі, виявити знання, вміння і навички, адекватні взятій на себе ігровій ролі. Функція самореалізації у грі полягає в тому, що дитина має можливість реалізувати свій творчий потенціал, пізнати себе через відтворення різних художніх і казкових образів.

Функція самовираження у грі полягає у виявленні особистісного ставлення до свого героя. Дитина перевтілюється в того, кого вона зображує, і намагається глибше передати образ героя та показати своє власне ставлення до нього. Функції самореалізації і самовираження виявляються у сюжетно-рольових творчих іграх та ігрових ситуаціях, які створюються за змістом художніх оповідань, казок чи уявних ігрових мовленнєвих ситуацій.

Під мовленнєво-ігровою ситуацією розуміємо ситуацію, що виникла між дітьми у процесі творчого відображення ними змісту знайомого художнього твору (оповідання, казки), яке супроводжується діалогічним або монологічним мовленням, ігровими діями, розподілом ролей, застосуванням дитиною мовних і немовних засобів виразності, які, у свою чергу, є засобом самовираження і самопрезентації.

Творче самовираження дитини дошкільного віку розуміємо як уміння розкрити своє власне „Я”, виявити у творчій розповіді свою індивідуальність і неповторність стосовно інших дітей; це вміння передати через засоби

художньої виразності (мовні і немовні) свої емоції і почуття, свій натсрій і переживання, свої власні думки і фантазії; вміння дитини шляхом творчого пошуку знаходити нове вирішення знайомої проблеми, вміння творчо та оригінально мислити, передавати свої думки словами і діями, створювати нестандартні мовленнєво-ігрові ситуації.

У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку.

В експериментальній роботі були задіяні казки й оповідання В.О. Сухомлинського: «Ледача подушка», «Найгарніша мама», «Пшеничний колосок», «Лисячий хвіст», «Казка про мурашку», «Камінь», «Весняний вітер», «Велике й мале», «Зозулина журба» та ін.

Було виокремлено засоби творчого мовленнєвого самовираження дитини. Серед них: мовні засоби – образні вирази, приказки, прислів'я, зачини і кінцівки, порівняння, пісеньки, звуконаслідування (імітація), – інтонаційні засоби виразності. Немовні засоби виразності: міміка, жести, рухи, дії, покази.

Відомо, що будь-яка творча діяльність дитини супроводжується емоціями і почуттями, тобто відбувається на певному емоційному тлі, яке здебільшого буває позитивним (у ситуації успіху) або подекуди і негативними (у ситуації неуспіху). Відтак, при організації експериментального навчання враховувалася також ситуація успіху. Відомо, що будь-який успіх особистості пов'язаний насамперед з позитивними емоціями, почуттями радості, задоволення від успішного виконання будь-якої діяльності.

В.О. Сухомлинський радив вихователям завжди орієнтуватися на те позитивне, що є в кожній дитині, створювати умови, щоб кожна дитина «пережила радість успіху»; «піднялася на свою маленьку вершину, досягла визначних (для свого віку) успіхів... і на цій основі з кожним етапом навчання піднімалася на вищу сходинку свого розвитку» [3, с. 37-38]. Особливо важливим є такі ситуації успіху для дитини дошкільного віку, яка за своїм психологічним складом є надзвичайно емоційною істотою. Пам'ятаючи про позитивні емоції від попередньої діяльності, дитина охоче буде виконувати і наступну діяльність, стимульовану мовленнєвими ситуаціями успіху. У цьому зв'язку ми намагались перетворити результат попередньої діяльності дітей, пов'язану з її самовираженням, у позитивні емоційні стимули для виконання творчих завдань у наступних мовленнєвих ігрових ситуаціях. При цьому, ми пам'ятали настанови В.О. Сухомлинського, якщо діти перебувають під враженням казкових образів, то відбувається дивне явище «слово, колись почуте чи прочитане, немов би прокидається в тайниках свідомості, виблискує

яскравими барвами, сповнюється пахощами полів і лугів, – і дитина творить поетичні образи» [6, с. 108].

Започатковуючи експеримент, було визначено критерії і показники розвитку творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях. Із-поміж них: 1) продуктивно-мовленнєвий критерій із показниками: обізнаність з казками і оповіданнями В.О. Сухомлинського, вміння розповідати знайомі казки; вміння оцінювати свою розповідь і розповідь товариша; 2) креативно-мовленнєвий критерій із показниками: самостійність складання дітьми сюжетів казкових ситуацій; співвіднесеність творчих елементів і запозичених із текстів казок; оригінальність вигаданого казкового сюжету; наявність засобів творчого самовираження (мовних і немовних).

Відповідно до кожного показника в межах виокремлених критеріїв було запропоновано дітям низку експериментальних завдань: "Впізнай казку" (з метою виявлення обізнаності дітей із казками), "Твоя улюблена казка" (з метою з'ясування вміння дітей розповідати знайомі казки), "Впізнай казку: казкова вікторина" (з метою виявлення вміння дітей впізнавати казку і передавати зміст твору), "Оціни розповідь казки" (з метою з'ясування вміння дітей оцінювати свою розповідь казки і розповідь казки товариша), "Пригоди в казковому лісі" (з метою з'ясування вміння дітей складати казкові сюжети), "Склади казку за самостійно обраною темою" (з метою виявлення вміння дітей самостійно складати казкові сюжети за обраною темою). "На гостинах у їжачка" (з метою виявлення вміння дітей співвідносити запозичене із казкових сюжетів і самостійно створювати казкові ситуації) і т. ін.

Окреслені критерії і показники виступили підґрунтям для виокремлення рівнів розвитку творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях: високий, достатній, середній, низький.

Нами передусім були з'ясовані шаблі розвитку творчого зв'язного мовлення за змістом казок. Виявилось, що переважна більшість дошкільників (38% – в експериментальній і 36% – у контрольній групах) перебували на середньому шаблі розвитку зв'язного мовлення.

Щодо кількісної характеристики рівнів розвитку творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях, то вони виявилися такими: ні в експериментальній, ні в контрольній групах не було виявлено дітей із високим рівнем розвитку творчого мовленнєвого самовираження. Достатній рівень був характерний лише для 8% дітей експериментальної і 10% – контрольної груп. На середньому рівні перебували 38% дітей

експериментальної і 32% – контрольної груп. Переважна більшість дошкільників (54% – в експериментальній і 58% – у контрольній групах) перебували на низькому рівні.

Теоретичними засадами дослідження виступили: вчення фізіологів і психологів про саморегуляцію особистості і „Я-концепцію”; психологів щодо провідної діяльності дітей дошкільного віку та основні якісні психічні новоутворення. Як нам убачається, Я-концепція, образ „Я” є регулятором усіх процесів, пов'язаних із словом „само”: самосвідомість, саморегуляція, самоактуалізація, самопрезентація, самоставлення, самоствердження, самопізнання, самовираження.

Навчання дітей творчого мовленнєвого самовираження відбувалося за чотирма етапами. На першому етапі, когнітивно-збагачувальному – знайомили з текстами художніх оповідань і казок В.О. Сухомлинського, збагачували словник дітей образними виразами, текстами зачинів і кінцівок, мовними і немовними засобами виразності.

Метою другого, мовленнєво-репродуктивного етапу було стимулювання дітей до відтворення змісту художніх оповідань і казок, з використанням засобів творчого мовленнєвого самовираження в ігрових казкових ситуаціях. На цьому етапі діти розігрували ігрові мовленнєві ситуації за змістом творів В.О. Сухомлинського, писали листи позитивним та негативним героям, відтворювали уявлювальний діалог з героями художніх творів, малювали за змістом знайомих оповідань і казок.

Третій етап, мовленнєво-креативний був спрямований на активізацію творчого мовленнєвого самовираження в різноманітних мовленнєвих ситуаціях за змістом художніх оповідань і казок.

Четвертий етап – креативно-ігровий передбачав самостійне складання дітьми творчих розповідей за сюжетами творів, театралізовані ігри, ігри-драматизації. Провідними формами навчання виступили ігри за сюжетами художніх творів, ігри-драматизації, інсценування. Дітям пропонувались такі ігрові ситуації: «У казковому лісі», «На чарівній галявині», «У кімнаті казки», «Озвучування епізодів казки», «Напиши лист герою (позитивному, негативному)» та ін.

Було визначено педагогічні умови розвитку творчого мовленнєвого самовираження дітей в ігрових казкових ситуаціях: занурення дітей у світ художнього тексту; максимальна мовленнєва активність дітей у роботі з текстом; наявність позитивних емоційних стимулів у складанні творчих розповідей; створення ситуацій успіху в мовленнєво-ігровій діяльності дітей; стимулювання творчого мовленнєвого самовираження і творчої ініціативи дітей в ігрових ситуаціях.

Як засвідчили результати прикінцевого етапу дослідження, діти експериментальної групи досягли високого (16%) і достатнього (22%) рівнів сформованості творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових мовленнєвих ситуаціях. Щодо дітей контрольної групи, то високий рівень був характерний для 2% дітей, до достатнього рівня сформованості творчого мовленнєвого самовираження піднялося 4% дітей, на середньому рівні знаходилися 44% старших дошкільників і на низькому рівні сформованості творчого мовленнєвого самовираження перебувало 50% дітей.

Отже, результати експериментального дослідження довели, що художній текст стимулює дітей до творчого мовленнєвого самовираження в ігрових ситуаціях, а казки й оповідання В.О. Сухомлинського є зрозумілим і доступними дошкільникам, які легко сприймаються і запам'ятовуються стимулюють дітей до творчості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богуш А., Березовська Л. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності / Алла Богуш, Людмила Березовська. – Монографія. – Одеса, 2008.
2. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці / Н.В. Гавриш. – Монографія. – Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001.
3. Дзеверін О. Видатний радянський педагог / О. Дзеверін. – Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5 т.] – К.: Рад.шк., 1976. – Т.1.
4. Сухомлинський В.О. Рідне слово / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: [в 5 т.] . – К.: Рад.шк. – 1977. – Т.3.
5. Сухомлинський В.О. Кімната казки / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: [в 5 т.]. – К.: Рад. шк. – 1977. – Т.3.
6. Сухомлинський В.О. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я / В.О. Сухомлинський. – Вибрані твори: [в 5 т.] . – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3.
7. Чумичева Р.М. Творческая свобода ребенка как проявление его внутреннего мира / Р.М. Чумичева. // Воспитание школьников. – №5. – 2000.

УДК 372.21.3:37.091.4

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО – ПЕРШОДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Микола ВАШУЛЕНКО (Київ)

У статті представлено бачення творчості В.О.Сухомлинського у розрізі проблеми уникнення формалізму в навчанні рідної мови наймолодших школярів. Пропонується переорієнтація початкового мовного курсу на досягнення нової мети – формування й удосконалення вмінь і навичок володіння мовою в усіх формах, видах і типах мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: рідна мова, школярі, мовленнєва діяльність, мовленнєва компетентність.

В статті представлено видіння творчості В.А.Сухомлинського в разрезе проблемы устранения формализма в обучении родного языка младших школьников. Предлагается переориентация начального языкового курса на достижение новой цели – формирование и усвоение умений и навыков владения языком во всех формах, видах и типах языковой деятельности.

Ключевые слова: родной язык, школьники, языковая деятельность, языковая компетентность.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема розвитку мовно-мовленнєвої особистості стоїть у полі уваги мовознавців, психолінгвістів, методистів. І це природно, оскільки основним носієм кожної національної мови є людина, громадянин держави, у якій ця мова функціонує передусім на державному рівні. Помітний вплив на цей процес у нашому українському державотворенні роблять не мовознавці і методисти, а політики, мотиви яких, на жаль, не завжди збігаються з утвердженням нашої мови як одного з основних чинників державотворення.

Процес формування мовно-мовленнєвої особистості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку від результатів якого великою

мірою залежить і доля української мови, і доля нашої держави, відбувається в руслі наявних суперечностей:

– між необхідністю формування всебічно розвиненої особистості майбутніх громадян держави, яка відображала б ментальність українського народу, і реальним станом реалізації цього процесу в нашій державі, у різних її регіонах;

– сучасними вимогами до мовленнєвого розвитку дитячої особистості, формуванням у них на відповідному рівні мовленнєвої, комунікативної компетентності і стійкістю усталених традиційних підходів, методики, які не сприяють цьому процесу.